

camille armand

Pseudonimul Iuliei Hașdeu - Crina Decuseară Bocșan

E S E U

Crina DECUSEARĂ - BOCȘAN

**CAMILLE ARMAND
PSEUDONIMUL
IULIEI HASDEU**

Editura Virtual

2012

ISBN (e): 978-606-599-973-2

Avertisment

Acest volum digital este prevăzut cu sisteme de siguranță anti-piratare. Multiplicarea textului sub orice formă este sancționată conform legilor penale în vigoare.

Cuprins

CAMILLE ARMAND - PSEUDONIMUL IULIEI HASDEU	4
IMAGINI	39

CAMILLE ARMAND

Pseudonimul

IULIEI HASDEU

Au trecut prin sita vremii decenii de cînd numele Iuliei Hasdeu a apărut pentru prima dată pe coperta unei cărți. Volumul era o culegere de poezii postume ale scriitoarei românce. Dincolo de chenarul paginii tipărite, fiecare rînd din creația Iuliei Hasdeu lasă pauza unei așteptări, ca un crîmpei de poezie intuită. Cele trei volume editate postum de către tatăl poetei, filologul și scriitorul Bogdan Petriceicu Hasdeu, nu reprezintă decît o parte din manuscrisele pe care româncă de la Paris le pregătea pentru publicare. Sute de versuri și lucrări în proză din caietele de teme școlare au în partea de jos a filei numele *Camille Armand* — pseudonim literar discret, de care tînăra și-a legat toate ambițiile ei literare. Peste puntea de timp, poeta de 16 ani aparține literaturii noastre, căci scrisul ei — deși în limba franceză — are viguroase accente de mîndrie și dragoste pentru pămîntul românesc; este caligrafia unui testament literar dezvăluit, reconstituind momente din creația scriitoarei Camille Armand, detașate de existența de zi cu zi a Iuliei Hasdeu. Pe masa de lucru au rămas deschise caiete cu teme de seminar, material pentru teza de doctorat, iar în sertarele închise ale aceleiași măsuțe — sute și sute de file acoperite cu scris mărunt: versuri, dramatizări, povestiri, scenete. Iulia Hasdeu a zămislit, sub amenințarea unui sfîrșit apropiat, poezii și poeme de autodezvăluire discretă, a schițat scene din viitoare piese de teatru, concepute a fi de largă respirație epeică, a desenat ilustrațiile la propriile-i povești pentru copii, toate urmînd să fie încredințate cititorilor în volume de poezii și proză.

Încercări de a o prezenta pe Iulia Hasdeu s-au mai făcut, acestea apărînd ca o datorie față de autoarea versurilor închinată României, față de cea care - departe de țară - scrisese în 1885 poezia *Roumanie*:

*La picioarele tale, pe acest pămînt vei zări
În amurg, între un fluviu uriaș — un fluviu-rege —
Și munții ai cărui păduri sînt pline de taine mii
Un colț înflorit, aurit, luminos; de vei spune
Privindu-l: „Dar e raiul aeva aici coborît,
E țara din ceruri acest blagoslovit pămînt!”
Muză, adevărul îl vei fi rostit,
Căci e România, pămîntul iubit.»*

(originalul în franceză)

*A tes pieds, tu verras en bas, sur cette terre
Au couchant, entre un fleuve immense, un fleuve roi,
Et des monts dont les bois sont remplis de mystère
Un coin fleuri, doré, lumineux; si tu dis
En voyant ce coin-là: „Mais c'est le paradis
C'est le pays de Dieu, c'est la terre bénie!”
Muse, tu diras vrai:
Car c'est la Roumanie.*

Profesorul la Sorbona Emile Boutroux o prezenta pe Iulia Hasdeu ca: „*O tînă ră extraordinară, cu o imaginație atît de vie și de de fecundă, cu o inimă atît de bună și sincer atașată de ideal (jeune fille extraordinaire, d'une imagination si vive et si féconde, d'une âme și belle et si sincèrement éprise d'idéal)*”— valențe transmutate fidel scriitoarei Camille Armand. Disparația ei prematură nu a permis conturarea certă a locului pe care și l-ar fi ocupat în peisajul literaturii române; în manuscris au rămas versuri, desene, partituri, subiecte din istoria și viața poporului român — contururi neîmplinite ale personalității acestei scriitoare.

Răsfoind caietele de teme școlare și scrisorile Iuliei Hasdeu, oricine este tentat să urmărească cum au mers mîna în mîna studenta conștiincioasă cu poeta inspirată, ecoul anilor copilăriei cu tumultul unei maturizări timpurii. Oare privirea cititorului romantic se va mai îndrepta și astăzi spre profilul adumbrit al Iuliei Hasdeu? La legenda despre copilul-minune se mai poate adăuga fila despre poeta dăruită?

*

În anul 1880 în caietele școlăritei românce de la colegiul Sévigné din Paris a apărut un alt nume decît Iulia Hasdeu: pseudonimul *Camille Armand*. Nici o carte din librării nu a avut pe copertă un asemenea nume, și totuși destinul s-a împlinit în parte, s-a impus...Puntea anilor a legat realizarea dorinței în anul 2008 prin editarea la Chișinău a lucrării *Biobibliografia Iulia Hasdeu – Camille Armand*, sub auspiciile Fundației Hajdeu la Biblioteca B.P.Hajdeu

*

Cea care în anul 1880 își semna pentru prima dată manuscrisele cu pseudonimul Camille Armand a fost fiica savantului român Bogdan Petriceicu Hasdeu și a soției sale Iulia (născută Faliciu) în ziua de 2/16 noiembrie 1869. Prietenii familiei și mărturisirile de mai tîrziu ale tatălui vorbesc despre Lilica — cum i se spunea fiicei lui Hasdeu într-un cerc restrîns — ca despre o fetiță precoce, mereu zîmbitoare, destul de neastîmpărată, veșnic pe buze cu cîte un „de ce» iscoditor. La trei ani memora cu ușurință poezii întregi pe care apoi le recita urcată în picioare pe masă în fața musafirilor. La patru ani știa să citească și vorbea nemțește și franțuzește; în 1873 s-a iscălit stîngaci pe o carte de poezii în

limba germană *Fibel für evangelischen volkschulen*, carte din care probabil învăța versuri. Și totuși, astfel de preocupări nu o îndepărtau de copiii de vârsta ei, a căror prietenie o căuta. Imaginația bogată, stimulată de poveștile străbunicii și de cele ale mamei, va prinde aripi mai ales când, încredințându-i-se lui Hasdeu în 1876 direcția Arhivelor Statului, familia se va muta din casa de pe strada Carol I chiar în incinta așezămintelor mănăstirii Mihai Vodă, clădire de pe dealul Mihai-vodă din București. Curtea și grădina de acolo vor rămîne pentru totdeauna lumea copilăriei; cele cîteva prietene ale Iuliei — Florica Zaharescu, Mathilda Pană și Hermina Walch — veneau și se jucau împreună în livada și grădina părăsite: bogăție de naivitate, sinceritate și abandonare ca într-o poveste. Lilica își va aduce aminte cu nostalgie de aceste locuri în scrisori și în însemnări; la 10 aprilie 1885 nota: „*O, bătrîna mea biserică Mihai-Vodă și curtea mea veche, și grădinița mea, pe care o săpam și o stropeam cu atîta zel cîndva! O, cimitir, unde mă amuzam cățărîndu-mă în copaci și descifrînd numele încrustate pe pietre....O, cîinii mei, pisicuțele mele, frumosul meu motan negru! O, și cele două bătrînele, între care mi-am petrecut copilăria...*”

(„*O, ma vieille église de Mihai-Vodă et ma vieille cour, et mon petit jardin que je bêchais et arrosais avec tant d’ardeur jadis! O, cimetière où je m’amusais a grimper aux arbres et a déchiffrer les noms incrustés dans les pierres.... O, mes chiens, mes chats, ma jolie chatte noire! O, mes deux vieilles dames, entre lesquelles s’est passée mon enfance...*”)

...”Pe de o parte era lumea reală cu mama grijulie căutînd-o prin grădină să-i dea tartinele cu unt, medicii solicitați la cea mai ușoară indispoziție: Iar pe altă parte era cercul de prieteni ai tatălui entuziasmați de perspicacitatea și memoria fetei. Totuși nefiresc de mult zăbovea privirea gînditoare a fetei asupra pomilor în floare, a pietrelor de mormînt din curtea Arhivelor, asupra cărților — o lume căreia Lilica îi aparținea detașîndu-se din cotidian. Peste ani de zile Iulia îi va scrie prietenei ei Florica despre aceste zile nesfîrșit de plăcute; nu cu nostalgie va scrie, ci cu convingerea că le-a intuit valoarea, frumusețea:

„*Ah! Florico, mă gîndesc la acele minunate zile și îmi vine să plîng. Cele din urmă zile petrecute împreună, noi nedespărțite! Noi, surori de cruce! Știi cînd ne-am tăiat la mîna amîndouă și ne-am supt sîngele în vechea curte de la Mihai-Vodă? Ții minte cînd făceam cuptoare de nisip în grădină? A! toate aceste suvenire... nu le voi uita niciodată.*

Cît despre Sf. Hier și despre Sfta Cheie îmi aduc bine aminte și îți amintesc și ție pe Thesa pantalonată, jobenată și ochelarată, despre banca Fericirii și despre Eis-Caféul nostru din toate serile...» (11 octombrie 1887, Paris, 28 rue Sf. Sulpice 28).

În ceea ce privește silița la învățătură a elevei Julie Hasdeu, aceasta ar fi putut fi doar insuflată de eruditul tată, însă memoria neobișnuită și spiritul de pătrundere, perspicacitatea, au fost daruri native cu care natura a înzestrat-o pe Iulia în excaladarea cu ușurință a vîrstelor. Anecdotic, dar autentic — se relatează prima întîlnire a Lilicăi Hasdeu cu poetul Macedonski, care, compunînd

pe moment cîteva strofe i le-a arătat fetei, iar aceasta le-a memorat și le-a recitat imediat, încercîndu-le cu înțelegerea ei.

În casa lui Bogdan Petriceicu Hasdeu — spirit enciclopedic, avînd ca predecesori pe Alexandru Hasdeu și pe Tadeusz Hasdeu — copilul va crește sub privirile ocrotitoare și uneori din cale-afară de grijulii ale mamei, abrudeanca Iulia. Mîndria părintească a tatălui este pe deplin îndreptățită cînd, dîndu-i-se Iuliei Hasdeu dispensă să se prezinte la examenele cumulate pentru clasele primare, eleva a surprins întreaga comisie prin exactitatea răspunsurilor; profesorii sînt amuzați că nu reușesc să o „încurce» cu întrebări suplimentare, iar tatăl este încîntat că previziunile sale în legătură cu copilul-minune se adevăresc. Astfel, la 8 ani Iulia pregătea particular clasele gimnaziale cu profesorii Frățilă și Novianu - prieteni ai familiei - pe care Bogdan Hasdeu îi aprecia în mod deosebit.

August Treboniu Laurian, Ion Gârleanu, Ghenadie Petrescu, pictorul F. Walch, Alexandru Macedonski, cît și viitorii miniștri Gh. Chițu și P. Aurelian — toți din cercul de prieteni ai familiei — urmăreau cu interes evoluția copilului precoce, fiind însă de acord că nu trebuie să i se impună un efort prea mare. Nici nu era vorba de așa ceva: în timp ce copiii de vîrsta ei pregăteau examenele de clasa a IV-a, la 11 ani eleva Iulia Hasdeu absolvise clasa a V-a cu media 9, iar în clasele următoare a obținut premiul întîi cu cunună. Pregătindu-se particular sub controlul permanent al lui B. P. Hasdeu, ea capătă premiul întîi cu cunună și la conservator, unde studia la clasa de canto. Examenele luate mereu cu succes atrag atenția asupra Iuliei Hasdeu; deja începuse să se vorbească despre ea ca despre un fenomen. Apar și nelipsitele cancanuri despre ”succesele genialei fiice” a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, iar fetița de 10 ani sesizează neîncrederea celor din jur în aptitudinile ei. În pornirea copilărească de revoltă, Lilica povestește într-o temă liberă de limbă engleză despre o prințesă frumoasă, inteligentă, talentată, pe care supușii regelui-tată nu o admirau pentru bunătatea și înțelepciunea ei, ci datorită faptului că astfel trebuiau să se poarte față de fiica suveranului. Elementul autobiografic nu este mascat decît de formula introductivă a basmului „*a fost odată*”. Și în alte compoziții școlare, narațiunea rămîne totuși foarte transparentă; chiar și hotărîrea de a pleca la Paris — actuală cu deosebire în acel moment — este înfățișată ca posibilitate creată elevei de a-și dovedi capacitatea de asimilare a cunoștințelor.

Însă preocupările intelectuale depășesc uneori puterea fizică a Iuliei Hasdeu și o anemie ușoară — dar persistentă — va impune să fie consultat din cînd în cînd medicul Măldărescu. Acesta este martorul care, cîteva ani mai tîrziu va asista neputincios împreună cu părinții, la drama al cărei sfîrșit nu-l intuise la timp...

Zi după zi, săptămîină după săptămîină se scurgeau verile petrecute la Brașov sau Cîmpulung. Hasdeu își însoțea soția și fiica numai în ultimele săptămîni de vacanță iar micuța Iulia era cea care îi trimitea cu regularitate scrisorile cu vești și cu același laitmotiv — cereri pecuniare: „*n-a trecut nici un ceas să nu mă gîndesc la tine*», dar și: „*Dragă tată, te roagă mama și eu să faci ce-i face să*

ne trimiți 10 napoleoni ca să putem sta pînă la 15 august, căci pînă atunci am luat odaia și nu mai avem parale de loc”. Recunoscut deja ca personalitate marcantă a vieții culturale din țară, Bogdan Petriceicu Hasdeu nu dobîndise totuși o situație materială strălucită; dimpotrivă, orice apel de felul celui de mai sus îl punea în încurcătură și necesita planuri complicate pentru o rezolvare cît de cît satisfăcătoare. O escapadă extraconjugală, fără importanță, a lui Bogdan a căpătat semnificații grave pentru căminul Hasdeu întrucît soția părăsește pe neașteptate Bucureștiul luînd cu ea copilul. A urmat tăcere încordată... De la Brașov — unde se stabilise împreună cu mama — fiica expediază pe furiș către capitală scrisori pline de înțelegere: nu reproșează nimic, doar povestește cît îi este de greu departe de casă. Hasdeu încearcă să preîntîmpine rostogolirea incidentului spre catastrofa unei despărțiri definitive și le scrie Iuliilor lui: „unicul meu gînd de toate zilele a fost și este liniștea și armonia în casă, onoarea și viitorul copilului nostru», iar fetei de 11 ani i se adresează mîhnit: „la tine, Lilicuțo, care singură simțești ca tata merită a fi iubit.» (29 iulie 1881). Printre rînduri îl privesc ochii mîhniți de copil: „Îmi pare rău că te doare capul, dar îmi pare mult mai rău de tot ce se întîmplă între dumneavoastră» scrie Lilica...

Hasdeu, tatăl roagă să se renunțe la ideea continuării studiilor Lilicăi la Paris, amenință că nu va suporta despărțirea și totuși... trebuie să cedeze în fața hotărîrii aprigiei abrudence...Plecarea la Paris odată fixată, Iulia revine cu mama ei în București numai pentru două zile; părăsește biblioteca atît de bogată a tatălui, ale cărei cărți îi trecuseră prin mînă altfel decît unui cititor obișnuit: pe filele volumelor lui Hugo, Corneille, Shakespeare, Alecsandri, sînt însemnate cu un scris mărunt comentarii și fragmente de dramatizări;copila părăsește curtea de la Arhive; se desparte de prietene, de poveștile și bucuriile copilăriei neîngrădite.

Toamna le aduce în Paris pe cele două Iulii Hasdeu, permanent însoțite de grija tatălui. Lăzi întregi cu mobilă și alte obiecte iau drumul Parisului, spre noua locuință din Rue St. Sulpice (Prima locuință va fi fost un apartament pe Rue de Tournon.) Parisul fremătător și — nu mai puțin — costisitor o obosește pe Iulia. Primele săptămîni sînt irosite cu întocmirea actelor pentru echivalarea studiilor din România, pentru ca nu cumva, programele liceelor franceze fiind la un nivel scăzut să se creadă că „fata lui Hasdeu a fugit de greutăți...” Lilica intră în clasa a III-a la liceul Sévigné din Paris, unde cele douăsprezece viitoare colege sînt toate mult mai mari ca vîrstă decît ea. Profesorii cu care va studia — „Passy este o celebritate», „Gazier este un excelent profesor», „Bréal, o mare celebritate filologică», — scria Hasdeu, — constituie de fapt girul viitoarei bune pregătiri, și în aceste condiții Iulia trebuie să se prezinte foarte bine la examen. De rezultatul obținut depindea în mare măsură atît căpătarea bursei de la Cameră, cît și reputația ulterioară a școlăriței române. Eforturile sînt încununat de succes: după examenele din iarnă, Iulia Hasdeu va deveni bursieră a statului român, primind 300 fr. pe lună — bursă acordată cu unanimitate de voturi. Fără această recunoaștere a meritelor ei, și — totodată — înlesnire simțitoare din punct de vedere material, studiile în capitala

Franței nu ar fi fost posibil. Zi de zi sfaturile părintești dau roade: pentru Iulia „*averea cea mai solidă este în capul și-n inima omului: învățătura și conștiința*» — așa cum mereu îi reamintea tatăl.

La 1 octombrie 1881 începe anul școlar la colegiul Sévigné; Lilica se duce la cursuri, exersează la pian, își pregătește temele, dari mărturisește: „*M-aș crede mereu în cămăruța mea de la Mihai-Vodă*” („*je me croirais toujours dans ma petite chambre de Mihai-vodă*”), nostalgie care se accentuează treptat, deși în scrisori humorul fin va masca dorul de meleagurile românești.

În București tatăl este ocupat cu ținerea lecțiilor la Universitate, ia parte la examenele de bacalaureat și la concursurile pentru acordarea bursei, este în consiliul permanent și în consiliul general: „*abia găsesc câte o oră la ceea ce prepar pentru premiul academic*».- după cum mărturisește însuși Hasdeu. Eleva Iulia Hasdeu știe că tatăl are nevoie ca la sfârșitul fiecărei scrisori să i se dea asigurări cu privire la pregătirea ei școlară, și-i scrie: „*Închei spunându-ți că școala merge foarte bine., că sunt tare în clasa mea și sper să fiu cea mai bună*” („*je finis en vous disant que mon école va très bien, que je suis forte pour ma classe, et que j'espère être la meilleure*” (22/11 octombrie 1881)). Răspunsul la aceste vești bune vădește cum mîndria paternă dublează nu numai vanitatea, ci și patriotismul: „*Altminterea îmi pare foarte bine că-ți vei putea face mai multe amice și colege bine crescute cărora trebuie să le dovedești că româncele prin inteligența și silința lor sînt superioare francezelor. Sînt sigur că vei fi singura româncă în acel liceu și cu atît mai sacră este datoria de a susține bine numele națiunii noastre.*» Îndemnurile repetate din partea tatălui dictate fiind de mîndria părintească, de încrederea pe care o avea Bogdan Petriceicu Hasdeu în receptivitatea neobișnuită, în posibilitățile intelectuale ale fiicei sale solicită eforturi: „*În Paris vei fi auzit deja vechiul proverb — Noblesse oblige —. Nu vorbesc despre noblețea sîngelui, care este ceva foarte secundar, dar natura te-a înzestrat pînă în vîrf cu noblețea mai superioară a inteligenței și această noblețe obligă a mări mereu cu fiecare zi reputațiunea ce ți-ai făcut-o așa-zicînd, din leagăn*» (11 februarie 1884), sau, în altă scrisoare: „*Sper, Lilicuța dragă, că tu nu vei dezminți încrederea tatălui tău*». De altfel, tatăl fusese cel care cu toate insistențele Iuliei de a frecventa clasa a V-a, o înscrisese totuși în clasa IV-a la Colegiul Sevigne din Paris.

Cu timpul, tot mai rar vor reveni în scrisorile tatălui ecourile mîndriei părintești, din ce în ce mai des ele alternează cu îngrijorarea ca nu cumva eforturile să fie prea istovitoare, mai ales că Lilica începuse să se plîngă de dureri de cap, miopia ei se accentuase; însă programul de lucru al fiicei nu suferea nici o modificare: teme pregătite conștiincios, lecții particulare cu profesori de latină, greacă, pictură și pian, lecturi pînă la ore tîrzii și însemnări: notițe, versuri, subiecte de drame, traduceri din poveștile lui Ispirescu și poeziile lui Alecsandri. În încercările scriitoricești ale Iuliei Hasdeu își spun cuvîntul lecturile făcute seară de seară din V. Hugo, Lamartine, Musset, George Sand, Shakespeare și mai presus de orice — monografiile despre Napoleon, iar sentințele date cu intransigență sînt justificate pe de o parte de vîrstă, pe de altă parte de firul călăuzitor în romantism, al dăruirii totale

pînă la sacrificiu.

Adolescenta se acomodează destul de greu cu regimul impus: cauza nu trebuie căutată în programele școlare ale liceului Sévigné și nici condițiile de locuit. Îi lipsea curtea Arhivelor de pe dealul Mihai-vodă, îi lipseau cărțile din biblioteca vastă a tatălui, îi lipsea pianul la care ar fi putut exersa... Rînd pe rînd îi sînt îndeplinite dorințele și lumea ei după care tînjea se va reînfrîpa; totuși grija exagerată a mamei nu va putea înlocui absența părintelui, cu care Iulia avea puternice afinități sufletești. Distanța în kilometri nu o înstrăinează pe fiică de tată, și poate că tocmai de aceea nu lui i se adresează Iulia cînd se plînge prietenelor din copilărie, că se simte abandonată pe meleaguri străine:

(„Vai, draga mea, plînge-mă că sunt aici, în acest oraș mare, să nu văd decît ziduri înnegrite în jurul meu, să fiu strivită între două case înalte, să respir aerul infect, nesănătos, să mă plimb pe pavajul care îmi sfîșie picioarele și mai ales, oh, mai ales, să nu fiu liberă”

(„Hélas, ma chère, pleures-moi, d’être ici, en cette grande ville; de ne voir que des murs noirs autour de moi; d’être serrée entre des hautes maisons; de respirer un air infect, malsain; de me promener sur un pavage qui me déchire les pieds, et surtout, oh! surtout, de ne pas être libre).

Încă mult timp nu se va risipi nostalgia după locurile natale; printre rînduri, prietena de joacă Florica poate citi mai mult decît este scris pe fila de caiet, încărcată cu citate și sugerând autoironie:

„Așadar, am părăsit de un an țara asta dragă, acest drag București. Eh, îmi amintesc fără încetare versurile Sabinei lui Corneille

Alba! acolo unde am început să trag aer în piept

Alba! țara mea dragă, și, totodată, prima mea iubire (...)

O, da, iubesc acest drag oraș, scumpa mea casă dărăpănată, unde am petrecut atîtea zile fericite!...O, da, vă iubesc, cămăruțelor, mobilelor, copacilor, cîinilor și pisicuțelor, florilor, ierburilor, da, nu vă voi uita, oh, vă iubesc prea mult ca să vă pot uita. Și cum te-aș uita pe tine, prietena mea, pe tine, partenera mea de joacă!..

Dar biata mama se plictisește, eu o înțeleg. Da, pentru că eu mă distrez la Colegiu, însă întorcându-mă acasă, Dumnezeu mare! În inimă simt un vid,, un deșert!. Te asigur că iubesc enorm Parisul, cum să nu-l iubesc. În fine, nu-ți pot reda în cuvinte căci simt că este ceva atît de vag, de ciudat... Dacă ai fi în locul meu, ai înțelege asta.”.

(„J’ai donc quitté depuis un an ce cher pays, ce cher Bucarest; Ah! je me rappelle sans cesse ce vers de la Sabine de Corneille:

Albe! où j’ai commencé de respirer le jour;

Albe! mon cher pays, et mon premier amour [...]

Oui, je l’aime, chère ville, chère maison délabrée où j’ai passé tant de journées heureuses!...

Oui, je vous aime, chambres, meubles, arbres, chiens, chats, fleurs, herbe, oui, je ne vous oublierai pas; oh! je vous aime trop pour vous oublier. Et comment t'oublierais-je, toi, mon amie, toi, la compagne de mes jeux!..

Mais ma pauvre maman s'ennuie, et je le comprends. Oui, je m'amuse au collège; mais en revenant à la maison, grand Dieu! Je sens un vide, un désert dans mon coeur; j'aime beaucoup Paris, je t'assure; comment ne pas l'aimer?... Enfin, je ne puis t'exprimer ce que je sens, car c'est quelque chose de si vague, de si drôle... Si tu étais à ma place, tu le comprendrais.”)

Chiar și câțiva ani mai târziu, Iulia era tot atât de legată de curtea Arhivelor de pe dealul Mihai-vodă, idealizând locurile copilăriei și transfigurând Bucureștiul într-o insulă a belșugului și a înțelegerii. Lipsa prelungită a depeșelor de acasă stârnește proteste încărcate cu imputări: „*Ce am făcut să fim astfel părăsite pe pământ străin?*” („*Qu'avons nous fait pour être ainsi abandonnées sur une terre étrangère?*”) — și undeva în Paris, pe strada St. Sulpice, într-un apartament mobilat modest, pe măsura de scris a adolescentei Iulia Hasdeu se ofileau în colțul nesănătos al camerei câteva flori într-o glastră... În maculatorul de istorie, pe când își făcea probabil teme, Lilica a compus rime: fără nici o altă corectură, poezia *La rose au vase (Trandafirul din vază)*, ce va fi tipărită peste câțiva ani în franceză în *Revista nouă*:

*„Ca tine sunt, floare ofilită
Smulsă pământului natal
Tînjesc după țara-mi iubită
Ca tine-n vaza de cristal”*
*(„Telle je suis, ô fleur flétrie
Arrachée a mon sol natal.
Je languis loin de ma patrie
Comme toi, dans ton fin cristal”)*

Uneori sinceritatea răbufnește vehement ca expresie fidelă a unor gânduri necenzurate, a sensibilității acut receptive înspre tristețe și însingurare. Iar Bogdan Petriceicu Hasdeu va înțelege printre rînduri dorul despărțirii — căci el însuși îi știe măsura.

În vara anului 1882 Hasdeu poate sosi la Paris într-un mod avantajos — ca reprezentant al României la dezvelirea monumentului lui Jules Michelet, cunoscutul filoromân — cheltuielile drumului fiind suportate de stat și astfel vor petrece vacanța împreună.

O dată cu încheierea vacanței școlare a fiicei sale are loc și despărțirea... Corespondența care urmează după întoarcerea de la Marsilia și Geneva cuprinde din partea lui Hasdeu cunoscutele laitmotive: lipsa de bani, dorința de-a primi vești cât mai des, grija pentru sănătatea Iuliilor.

În ceea ce privește studiile, atunci când Lilica se lasă pe tînjală — accidental și fără repercusiuni

— dojenile părintești devin acuzații:

„În minciună și-n lene, în pierderea ambițiunii și a demnității, e greu cineva să înceapă, ca apoi să se rostogolească din ce în ce mai jos» — îi scria Hasdeu fiicei sale.

Următoarele sărbători de iarnă familia le petrece la Paris, ceea ce-l va determina pe Bogdan Hasdeu ca la întoarcerea în țară să restrângă și mai mult cheltuielile personale. Lucrează mult și le trimite celor două Iulii articolele sale — publicate, ori în curs de apariție în reviste — așteptând comentariul fiicei lui. Mereu alte preocupări îi limitează timpul liber: activitatea de redacție la *Columna*, ședințele la Academie, cursurile la Universitate și atribuțiile de decan, dar:

„În orice caz, voi nu vă îngrijiți, Hasdeu știe a lucra și nimic nu vă va lipsi» le asigură capul familiei pe cele două Iulii ale sale în scrisoarea datată duminică, 9 februarie 1885. și promisiunea aceasta se va repeta în fiecare scrisoare:

„Oricât de greu mi-ar fi mie, nu vreau să vă lipsească nimic»; destul că ne lipsește deocamdată de atîta timp să fim împreună» (31 ianuarie stil vechi 1886).

Correspondența păstrată vădește că de studiile Iuliei Hasdeu se interesează toți prietenii familiei, printre care Barițiu și Caragiale, care văd în ea un copil precoce deosebit de înzestrat; tatăl adaugă: „Au dreptate, căci tu basarabo-munteano-ardeleancă ești un fel de esență a întregului neam românesc”.

În pragul următoarelor examene Iulia suferă de dureri de cap (mai ales că debilitatea se agravase în urma pojarului și a unei răceli); scrisorile tatălui se încheie cu sfaturi pline de dragoste: „Lilicuța să fie sănătoasă și să învețe», „să nu lucreze peste măsură; are destul timp în viitor».

Medicul, care vine săptămînal, afirmă că nu e vorba de ceva grav, și eleva își pregătește mai departe temele foarte conștiincios, ca adevărate dizertați, și continuă lecțiile particulare, atît cele de desen cu M. Herst, cît și cele de pian.

La sfîrșitul anului școlar Iulia Hasdeu își va da bacalaureatul. Sînt lăsate la o parte caietele cu lucrări literare originale — schițe dramatice, romane, eseuri, tot mai numeroase, — pînă cînd din nou vacanța va răsfoi pagini mai apropiate de realitate: cîmpii alintate de grîne, păduri nedomolite decît de cărări, soare mult... împrăștiat spre cer și spre pămînt. În împrejurimile Zürich-ului este undeva un sat liniștit, Warenstein, unde zilele trec împăcate cu ele însele împărtășind și liceenei Iulia Hasdeu din tihna lor. Acolo se întinde un decor complet diferit de cel al Parisului clasic cu linii arhitecturale monumentale. Nu mai sînt regretate „vechile timpuri trecute” și nici „Parisul de-altădată”, ci versurile Iuliei desenează în peniță amurguri sfîșiate de nori în flăcări, văzduhul miezului de noapte, gînguritul obosit de somn al păsărelelor. Tatăl nu este numai mîndru, ci fericit de „plăcerea pe care mi-a făcut-o bacalaureatul Lilicuței, mai ales cînd am văzut cît de severi au fost *examinatorii*” și clădește planuri de viitor: astfel la 20 de ani Iulia ar fi devenit prima femeie doctor în litere a Facultății din Paris. Preocupat de lucrarea pentru premiul Academiei, de reușita în alegerile

electorale, de apariția regulată a numerelor *Columnei*, de consolidarea poziției sale, era la curent cu succesele Lilicăi și se mîndrea că: „*alți părinți au nevoie de a împinge pe copiii lor la studii. Cît de fericit tată sînt eu, care mă văd silit a mai astîmpăra zelul la învățatură al copilului meu.*» (februarie 1886) sau, cum recunoștea în altă scrisoare:

„*Lucrez, lucrez și iar lucrez. Dar cum să nu lucrezi cu plăcere cînd vezi progresele și succesele Lilicuței noastre.*»

De altfel, B.P.Hasdeu intenționa să ocupe un post avantajos, care să-i permită și să-i înlesnească șederea la Paris împreună cu familia. În perioada alegerilor, Hasdeu și-a depus candidatura la Craiova.. S-a dus acolo la întruniri, a ținut discursuri – pe care le redă în scrisorile către Iulii.

... Apoi, vacanța mult așteptată din amîndouă părțile, și revederea care o aduce cu sine înseamnă o călătorie în Olanda — de data aceasta Hasdeu pune pe primul plan sănătatea fiicei sale — căreia climatul nordic îi face bine, savantul renunțînd pentru sine la localitățile unde ar fi putut studia în biblioteci... Toți trei, Bogdan și cele două Iulii, se opresc la Liège apoi la Anvers, la Rotterdam și Haga numai cîte 2—3 zile pentru ca restul vacanței să-l facă la Marea Nordului, în localitatea Zandvoort. Însemnările Iuliei din aceste călătorii capătă valoare documentară în caietele de proiecte literare pentru romanul *În Olanda*.

La reîntoarcerea în Paris, noiembrie friguros, tomonic are în filele de calendar o altă perioadă de studiu: Iulia își luase bacalaureatul, și viitoarea studentă cere consimțămîntul părintelui ei să urmeze facultatea de litere și filozofie. Lui Bogdan Petriceicu nu-i rămîne decît să răspundă că:

„*Oricum ar fi eu nu împiedic pe Lilicuța de-a-și alege specialitatea după pofta inimii: filozofia, istoria, literatura, filologia, ce-i place din cîtetrele...*» (19 martie 1886).

În anul 1886 Iulia Hasdeu este studentă la Sorbona, înscrisă să-și ia licența în litere și filozofie. La Facultatea de litere urmează cursurile lui Larroumet, Paul Janet, Louis Leger, Jules Martha, Paul Gérard și pe cele ale lui Ludovic Carrau. Frecventează cursul de Educarea inteligenței ținut de M. Marion și seminariile de pedagogie — întrucît Hasdeu avea în vedere pentru Iulia un post în Inspectoratul școlar. Studenta dă lucrarea *Logica ipotezei* după ce parcursese critic scrierile lui Platon, Aristotel, Descartes, Copernic, Kepler, Newton, Hume, Leibnitz, Cavier, Bacon; cea de-a doua comunicare va fi despre Herodot — în anul 1887, la Sorbona.

Și astfel, după examenele anului întîi, Iulia revine în vacanță la București — împreună cu mama ei —, deși medicii parizieni Damaschinos și Percheron îi recomandaseră Elveția.

La București, Iulia trăiește intens bucuria de a fi acasă. Veselia ei nu este îngrădită de decența tăinuirii unor preocupări către sine... într-o seară de august, Bogdan Petriceicu Hasdeu află de caietele cu încercări literare ale Iuliei, preocupări de care nu știuse absolut nimic, după cum mărturisește el însuși. „*De-abia în luna august 1886 am aflat pentru prima dată de existența cîtorva caiete pe care fiica mea le păstra cu gră și în care își scria pe măsură ce compunea proza și versurile.*” („Ce n'est

qu'au mois d'août 1886 que j'ai appris pour la première fois l'existence de certains cahiers que ma fille gardait soigneusement et dans lesquels elle écrivait à fur et à mesure sa prose et ses vers). Cîteva dintre poeziile pe care le-au citit atunci împreună au fost trimise lui Clavel — directorul ziarului *Etoile roumaine*, deși tatăl știa despre toate ezitățile Iuliei de a da ceva spre publicare: *Les contes bleues* (*Poveștile albastre*), *Larmes d'enfances* (*Lacrimile copilăriei*), *Dédain* (*Dispreț*), și *Le souhait d'une vilaine* (*Dorința unei răutăcioase*).

Probabil că în luna decembrie a aceluiași an 1886 scrisul caligrafic al adolescentei Iulia Hasdeu a rotunjit pentru prima oară literele pseudonimului ei literar mărturisit *Camille Armand*, renunțând la alte variante. La 19 decembrie îi scrie tatălui ei aflat în București: - Dragă tată,..).Cît despre poeziile mele, ți le voi trimite cînd voi avea timp să le copiez, însă aș prefera chiar să nu le public mai întîi în România. Cît privește pseudonimul, niciodată nu voi semna *Jules Dieudonne*, vreau să semnez sau *Armand Camille*, ori *Camille Armand*..Ambele nume mi-au venit în minte brusc, în circumstanțe care mă fac să țin la ele într-un mod superstițios.”

(Cher père,..) Pour mes poésies, je t'en enverrai quand j'aurai le temps de le copier; mais je préférerais même ne pas les publier d'abord en Roumanie. Quant au pseudonyme, jamais je ne signerai Jules Dieudonné; je veux signer ou Armand Camille, ou Camille Armand; ces deux noms me sont venus tout d'un coup à l'esprit, dans des circonstances qui font que j'y tiens d'une façon superstitieuse”..)

Din acest moment Iulia încetează să mai compună sporadic; încercările literare (povești, scenete, poezii) făcute cu ușurință încă de la vârsta de 5 ani devin o preocupare constantă; firea complexă, inteligența neobișnuită și marea putere de pătrundere sînt subordonate de aci înainte unei voințe hotărîte: efortul ca să finalizeze poeziile și poemele, zecile de piese de teatru - unele menționate numai ca subiecte, altele avînd scene definitive -, cugetările... Treptat se eșalonează distinct etapele de lucru: recitirea poveștilor și povestirilor pentru „cei de-o seamă cu mine» — dintre care unele aveau subiecte autobiografice; transcrierea nuvelei *Sanda* (singura în limba română, în două variante), precum și pregătirea volumului de versuri pentru tipărire; pictorița și soprana își continua deopotrivă lucrul — la schițele în peniță, la tablourile în ulei și prin interpretarea compozițiilor muzicale proprii. Înclinarea spre cugetare și contemplație este tot mai vădită în lucrările scriitoarei. Iulia trece de la observarea subiectivă a unui fenomen cotidian pînă la concluzii generalizatoare în perspectiva trecerii timpului — totul îmbrăcat cu aparentă ușurință în joc de cuvinte, incitare la speculații de idei...

Totodată începerea cursurilor universitare a pus ordine în preocupările Iuliei Hasdeu, studentă a Facultății de litere și filozofie. Studiile sistematice domolesc șuvoiul dăruirii totale a scriitoarei Camille Armand. Dizertațiile pregătite pentru seminarii depășesc cerințele impuse de astfel de lucrări și aprecierile elogioase ale profesorului de literatură franceză se materializează în propunerea făcută Iuliei Hasdeu de a colabora la o editare a operelor lui Molière, „o ediție diferită de cele existente pînă în

prezent în Franța, ediție destinată lecturii particulare a elevilor, într-o colecție școlară, ce va putea fi pusă în mâinile copiilor și a tinerelor fete» — pentru care urma ca Iulia să facă un studiu amplu asupra personajelor și situațiilor din câteva piese. Și celelalte ocupații abandonate în vacanță își regăsesc locul în răstimpul atît de scurt al zilei: după orele de pian și de canto în lecțiile luate cu tenorul Lawers soprana lirică ceda locul compozitoarei: Iulia Hasdeu compunea melodii pentru propriile-i versuri (*Invocation à Hébé* — în mi major, *L'air de papillon*, ș.a.) și compunea arii destinate lucrărilor dramatice; de două ori pe săptămîină Iulia lua lecții de acuarelă și pictură în ulei cu pictorul francez Diogène-Ulysse Napoléon Maillart., în atelierul acestuia fiind acceptată fără taxă.

Iulia Hasdeu — studenta la filozofie este și singura elevă de sex feminin la Școala de studii superioare, ea cere sfaturi de la tatăl ei ce materiale pot fi consultate și lucrează intens căci teza de doctorat urma să fie pregătită în numai doi ani: *Philosophie populaire des Roumains: logique, psychologie, métaphysique, étique et théologie*. (*Filozofia populară a românilor: logica, psihologia, metafizica, etica, și teologia*). Ambiția de a studia mult și aprofundat este determinată de dorința de a nu face de rîs țara și neamul și — în subconștient — de a deveni acea Camille Armand, femeie de tip renescentist. Astfel, numai dorința de a se realiza deplin a putut crea senzația că timpul este ostil împlinirilor. Profunzimea gîndirii conducînd spre înțelegerea unor sensuri ce depășesc vîrsta adolescenței conturează profilul unui geniu în formare, care la 16 ani se va manifesta intens, în răstimpul scurt rămas pînă în toamna anului 1888 — cînd Iulia va primi sentința irevocabilă.

Această perioadă este o etapă fecundă de creație literară a scriitoarei Camille Armand. Celor din jur Lilica le mărturisea că: „*Nimic nu mă interesează și nu mă amuză mai mult decît să discut despre știință, literatură sau artă cu colegii mei de la Sorbona sau cu profesorii ori cu prietenii noștri, domnii Leger, Maillart, Martel etc.... Cât despre mine aș vrea să fiu mereu tînără și studentă la Sorbona* („*Rien ne m'intéresse et ne m'amuse comme de causer science, littérature ou art avec mes camarades de la Sorbonne ou mes professeurs, ou nos amis, M. M. Léger, Maillart, Martel etc... pour moi je voudrais être toujours jeune fille et étudiante à la Sorbone* „). Mărturisiri asemănătoare îi face și lui Clavel, directorului ziarului *Etoile Roumaine*, într-o scrisoare de răspuns la felicitările pentru versurile trimise: „*Ați văzut prea bine că în toate și pretutindeni iubesc mai presus de orice franchețea și adevărul, două lucruri pe care astăzi nu le mai găsești decît la copii, și de aceea, în pofida tuturor, pe cît este posibil eu vreau să rămîn în sufletul meu copil, doar copil* „ („*Vous avez bien vu qu'en tout et partout je déteste l'affectation et la pose, que j'aime par-dessus tout la franchise et la vérité, deux choses qu'aujourd'hui on ne trouve plus guère que chez l'enfant; et c'est pourquoi, en dépit de tous et autant que possible, je veux rester enfant par le cœur, bien enfant.*”). Consimțămîntul pe care-l dă pentru publicarea cîtorva poezii în *Etoile Roumaine*, discuțiile cu privire la alegerea pseudonimului literar (se gîndise și la Jules d'Ache și la alte nume posibile — semnînd astfel volumul în pregătire: *Nouvelles souvenirs d'un séjour en Roumanie*, datarea meticuloasă a creațiilor literare și alcătuirea în

perspectivă a programului de lucru al scriitoarei Camille Armand — acestea toate atestă presimțirea unei scadențe apropiate.

Însă orele de creație inspirată nu au afectat pregătirea conștiințioasă a temelor de seminar, ce lua tribut însemnat din timpul poetei, devenit tot mai prețios. Treptat influența lecturilor se estompează, dominantă rămîne nota romantică, iar pe primul plan trece meditația. Cu cît zborul imaginației se voia mai avîntat, cu atît aripile băteau mai obosite: nu le-a simțit frînte decît atunci cînd hemoptiziile frecvente i-au speriat pe cei din jur. Hotărîrea de a nu dezvălui inutil durerile fizice fusese luată:

*„O, să nu sperăm că o blîndă mînă
Ne va închide cu grijă rana sîngerîndă
Căci nime nu trebuie zbuciumu-mi să afle
Din pudoare, nu am privirea înlăcrimată
Voi fi surăzătoare, mereu încununată
Asemeni Polixeniei să mor cu demnitate”*

(Zile de neliniște)

*(„Hélas! n'espérons pas qu'une main tendre et sûre
Avec précaution ferme notre blessure:
Car nul ne doit jamais savoir notre tourment.
Le pudeur le commande: il faut cacher nos larmes
Et rire, et n'étaler au monde que nos charmes,
Et, comme Polyxène, expirer décernent.”*

(Jours d'angoise, 1887)

Cei din jur n-au sesizat gravitatea bolii pînă la ultima venire în București a Iuliei; de aceea chiar și în epitaful publicat în *Revista Nouă* Ionescu-Gion recunoștea: „*Cel care scrie aceste rînduri a văzut-o în iulie 1887 la Curtea de Argeș. Era rumenă, frumoasă, veselă, zveltă în talia-i subțire și mlădioasă, cu ochii umezi de zglobia fericire, prietenoasă și glumeață, fără umbră de cochetație, înlăcărîndu-se în orice discuție în care idealul și arta erau în joc, lăsînd în urmă pe părintele său în glume și în săgeți curtene, cunoscînd toate chestiunile ce se ridicau în conversație, și în toate, cu toate și din toate respirînd viața și puterea minții în cea mai splendidă a lor arătare. Cine ar fi crezut atunci că-n pieptul ei cocea răul care nu iartă?”*

Însă chiar și cînd taina s-a destrămat, nimeni nu a înțeles pe deplin gravitatea situației. Medicii români și străini consultați dădeau asigurări că anemia nu va persista; părinții li se spusese că e vorba de o bronșită din copilărie, prietenii erau induși în eroare de obrazii rumeni și de vioiciunea Iuliei. Totuși, în cataloage, absențele de la seminarii se alăturau absențelor de la curs în dreptul numelui studentei românce Julie Hasdeu; diminețile nu o mai dădeau jos din pat pr tînăra de numai 18 ani, serile o găseau obosită de febră, nopțile inspirate se destrămaseră

. În vara anului 1888 medicii au interzis orice surmenaj. Se încearcă o cură inutilă în Elveția. Eforturile ultimelor drumuri în țară, spre Agapia, nu au făcut altceva decât să-i apropie Iuliei Hasdeu capătul drumului prin viață, marcînd în ziua de 17/29 septembrie la ora unu și jumătate sfîrșitul apariției meteoritice a ultimului astru din constelația HASDEU.

*

Însemnări de călătorie, nuvele, romane, portrete literare, povestiri moralizatoare, basme, scenete, drame istorice, tragedii în versuri, poezii satirice, anecdote, poeme, cugetări, traduceri, studii de literatură comparată și studii filozofice — alături de zecile de poezii prin care s-a făcut cunoscută — sînt sute și sute de file acoperite cu un scris febril și care reprezintă personalitatea literară în formare a Iuliei Hasdeu — poetă cu o fizionomie complexă, înzestrată cu o inteligență neobișnuită: receptivitate precoce de o largă cuprindere și o mare putere de pătrundere — asociate fiind cu sensibilitate acută. La vîrsta de 14 ani își alesese titlurile ciclurilor de lucrări literare: *Bourgeois d'Avril*, *Chevalerie*, precum și *Confidences et Canevas*, *Théâtre*, *Legendes et Contes*, rămînînd ca proiecte „*Etudes, pensées, récits, impressions*”. Traectoria artistică o definește pe Iulia Hasdeu ca scriitoare de natură romantică.

Primul volum de versuri, intitulat sugestiv *Bourgeois d'Avril (Muguri de aprilie)* exprimă esența poeziei tinerei scriitoare: un mugure de aprilie prematur înghețat de suflarea vîntului iernatic. Este interesant faptul că niciuna dintre poeziile din viitorul volum nu are acest titlu. Semnificația premoniției poetei adolescente de a-și asemăna viața cu soarta mugurelui răpus prematur a fost dezvăluită de Angelo de Gubernatis în conferința ținută în 1889 la Florența, în Italia. Cît despre versurile din *Confidences et Canevas* cu note meditative, acestea reiau imaginea mugurelui de aprilie: o bătaie de aripă frîntă înainte de a se înălța zborul imaginației, un zîmbet rămas doar în privire... Depășind povestirile și nuvelele — în care intriga simplificată trădează vîrsta autoarei — copil încă —, cugetările în limba franceză păstrate în manuscris aparțin unei perioade mai tîrzii, cînd înclinația spre filozofie și literatură au determinat-o pe Iulia Hasdeu să devină studentă în această ramură. Este evident faptul că talentul nativ al Iuliei nu a fost frînat de observațiile unui îndreptățit critic literar și nici înaripat de încrederea paternă a celui ce ar fi fost în măsură s-o facă deopotrivă, căci părintele ei, Bogdan Petriceicu Hasdeu, își cunoștea fiica numai așa cum apărea ea în ochii celor din jur.

Însă evoluția artistică a Iuliei Hasdeu s-a conturat foarte de timpuriu pe plan literar, cu mult înainte ca ea să se fi gîndit la vreun pseudonim scriitoricesc, fie *Camille Armand* ori *Jules d'Ache*; mărturie stau nu numai însemnările autobiografice, ci și povestirile făcute după relatările tatălui ei: fetița de 8 ani dădea haine bogate și transforma în romane pe înțeleșul copiilor tot ce povestea „papaliga» despre trecutul istoric al neamului nostru. La șapte ani Lilica (cum era alintată în familie) scria conștiincios unul dintre primele romane pentru copiii de vîrsta ei: pe maculatorul cu exerciții la aritmetică apar capitole din povestiri notate o dată cu creionul, altă dată cu cerneală, intercalate printre

textele problemelor de matematică și de fiecare dată este notată ziua cînd a fost transcris textul „pentru cei de o seamă cu mine»; scris caligrafic: *20 noiembrie 1876*. Pe filele manualelor sînt însemnate cu un scris încă neformat și cu destule greșeli de ortografie, subiecte de povestiri, ba chiar și nuvele istorice; astfel, în manualul de matematică, povestirea *Le père des enfants (Tatăl copiilor)* începe pe aceeași pagină cu lecția *Despre calculul algebric*. În manuscris s-au mai păstrat cîteva povestiri moralizatoare pentru copii, grupate sub titlul: *Istorie pentru amicele mele și pentru toate copilele de la 10 pînă la 20 ani*. Unele sînt în limba română (*Fetița cea milostivă, Ileana din pădure, Ionel și Sofia*, și altele), iar din anul 1877 datează primele capitole încheiate ale povestirilor în limba franceză *Le bon chien* (Cîinele credincios) și *Duplicine*. Unele dintre povestirile moralizatoare se transformă în adevărate romane pentru copii. Astfel, *Les étourderies de Denise (Năzdrăvăniile Denisei)*, terminat la 15/27 februarie 1881, are o unitate narativă surprinzătoare; însă este evidentă tendința autoarei de a simplifica relatările cu cît eroina romanului se depărtează de vîrsta copilăriei. Capitolele se succed urmărind evenimentele, păstrîndu-și totuși individualitatea: „*Le bain*”(Baia) „*La maladie*», (Boala) „*Denise avoue sa faute*” (Denisa își mărturisește greșeala), „*L’armoire*”, (Dulapiorul) „*Les prunes*”, (Prunele) „*Les nouveaux amis*” (Prietenii cei noi), „*Bonheur de Denise*”, (Fericirea Denisei) „*Chutte de Denise*” (Răceala Denisei) „*Le retour*” (Întoarcerea), „*Mariage infortuné*” (Căsătorie nefericită), „*Malheurs de Denise*”.(Nenorocirile Denisei). Proza acestei vîrste ilustrează aspecte neașteptat de diverse; nu este monotonă și se remarcă o bogăție de colorit lexical, fraza încărcată de precizări; absența acțiunii dinamice este compensată prin nararea precipitată a schimbării stărilor sufletești. Invocațiile spontane nu destramă țesătura textului, ci converg spre comunicare directă. Adesea, livrescul este foarte pronunțat, așa cum se întîmplă în povestirea *Iarna* și în eseu *Tînguirile unei mame*.

În curtea Arhivelor a fost creată o lume a zînelor, florilor și fluturilor ca în „*Dumbrava minunată*» — un univers întreg în care idilele și dramele se desfășoară cu semnificațiile lor majore, raportate la vîrsta copilăriei Iuliei; acolo s-au țesut poveștile: *Trandafirul Moșului, Fluierașul de os, Princesse Papillon (Prințesa Fluture)* și *Conte valaque (Poveste valahă)* și au murit eroii multor basme. Cu un zîmbet îngăduitor, cîteva ani mai tîrziu — ea însăși rămînînd copil — Iulia Hasdeu va scrie despre neprețuita încredere în tot, despre sănătatea sufletească a copiilor; o lume nevinovată, de care ea nu se crampona — știind că o va părăsi:

Copilul nu mai crede nici în povești (...)

Aș vrea să creadă în ce spun

Păsări și flori în limba lor

De nu va crede de pe-acum

Va crede-apoi arareori

(Din nou despre povești)